

Kivilehto, M., L. Lahti, T. Pitkänen, E. Pitkäsalo & M. Tervola (toim.) 2024. Tutkimuksellisia siltoja rakentamassa. Vetenskapliga brobyggen. Building bridges through research. AFinLAN vuosikirja 2024. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja n:o 81. Jyväskylä. s. 317–343.

Mari Vainikka¹ & Simo Määttä
Helsingin yliopisto

”Kieli oli tässä kohtaa vain väline” – kulttuuritulkkien, opettajien ja kuraattoreiden näkemyksiä kielestä ja kulttuuritulkkien roolista

Nostot

- Kulttuuritulkkaus nähdään kulttuurierojen sovitteluna, kun taas asioimistulkkauksen katsotaan olevan yksinomaan kielellistä työtä.
- Kouluissa toimivien kulttuuritulkkien affektiivinen kasvotyö edistää vieraskielisten huoltajien luottamusta kouluun.
- Monoliittiset kieli-ideologiat rajoittavat asioimistulkkien kykyä mahdollistaa ymmärtäminen.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

1 Mari Vainikan osalta tutkimusta on tukenut Koneen Säätiö, ja tutkimus on osa Vainikan väitöskirjatyötä.

Abstract

Alongside public service interpreting consisting of language interpretation, many institutions, including institutions of learning, increasingly use intercultural mediators to communicate with migrants. Drawing on the research tradition of sociology of translation, we analyze our data from two perspectives, mobilizing the sociological concepts of role, agency, and (affective) facework, as well as the linguistic anthropological concept of language ideology. The data consist of semi-structured thematic interviews with intercultural mediators and teachers and school social workers who work with them. The analysis shows that intercultural mediators' affective labor, based on their broad agency, is fundamental in building trust between migrant families and the school. Intercultural mediation is different from public service interpreting, where monolithic, referential language ideologies are often felt to prevent the achievement of mutual understanding between the participants.

Keywords: intercultural mediation, public service interpreting, language ideology, facework

Asiasanat: kulttuuritulkkaus, asioimistulkkaus, kieli-ideologia, kasvotyö

1 Johdanto

Monikielisen viestinnän tarve on lisääntynyt viime vuosina Suomessa, ja viestintää tuottaa laaja kääntäjien ja tulkkiensa joukko. Tähän joukkoon kuuluvat asioimistulkit, jotka tulkkavat keskustelua silloin, kun viranomaistehtävissä toimivilla ei ole yhteistä kieltä heidän kanssaan asioivien vieraskielisten, useimmiten maahanmuuttajataustaisten henkilöiden kanssa. Viranomaisinstituutioissa työskentelee kuitenkin muitakin monikielistä viestintää helpottavia toimijoita, joita kutsutaan muun muassa omakieliseksi ohjaajiksi tai kulttuuritulkeiksi – tässä kirjoituksessa kutsumme heitä nimikkeiden laajan kirjon ja yhtenäisyyden vuoksi kulttuuritulkeiksi. He eivät välitä vain kieltä vaan tasoittavat myös kulttuurieroja ja edistävät näin viestinnän sujumista. Tyypillisesti kulttuuritulkit työskentelevät heitä työllistävän organisaation palveluksessa, esimerkiksi koulussa, sairaalassa tai sosiaalitoimissa, kun taas asioimistulkit työskentelevät lähes aina itsenäisinä ammatinharjoittajina eli käytännössä yrittäjinä, joiden palveluja viranomaiset ostavat joko suoraan tai palveluja välittävästä yrityksestä. Kulttuuritulkkaus on syntynyt käytännön tarpeesta ylittää kielimuurin lisäksi myös kulttuuriset muurit, mutta se ei ole lakisääteistä kuten asioimistulkkaus.

Suomessa ammattimainen kulttuuritulkkaus on melko uusi ilmiö, ja erityisesti kouluissa tapahtuvaa kulttuuritulkkausta ei ole juurikaan tutkittu. Tässä kirjoituksessa pyrimme täyttämään tätä tutkimusaukkoa analysoimalla peruskouluissa toimivien kulttuuritulkkiensa (n=6) ja heidän kanssaan työskentelevien opettajien ja kuraattoreiden (n=6) puolistrukturoituja, vuosina 2022–2023 toteutettuja teemahaastatteluita. Niissä haastatellut esittivät näkemyksiään kielestä ja kulttuurista sekä kulttuuritulkkiensa tekevästä kulttuurisesta välittämisestä ja asioimistulkkiensa tehtäviin kuuluvasta kielellisestä välittämisestä. Aineiston analyysia ohjaa kaksi tutkimuskysymystä:

1. Millä tavalla kulttuuritulkit ja heidän kanssaan työskentelevät opettajat ja kuraattorit näkevät kulttuuritulkkiin roolin koulujen ja vieraskielisten vanhempien ja oppilaiden välisessä monikielisessä viestinnässä?
2. Millaiset kieli-ideologiat vaikuttavat heidän näkemyksiinsä kulttuuritulkkiin roolista?

Lähtökohtanamme on kääntämisen sosiologia, jossa kääntäminen ja tulkkaus nähdään sosiaalisena toimintana ja symbolisesti välitettynä vuorovaikutuksena (Wolf 2007: 4). Analysoimme aineistoamme kahdesta näkökulmasta: sosiologian alaan kuuluvan *roolin* (Goffman 1959) ja antropologisesta kielitieteestä lähtöisin olevan *kieli-ideologian* käsitteen avulla (ks. esim. Gal & Irvine 1995; Gal & Woolard 1995; Mäntynen ym. 2012). Näitä käsitteitä on laajalti hyödynnetty sosiolingvistiikassa ja muussa soveltavassa kielitieteessä.

Roolilla tarkoitamme yksilön sosiaalisessa tilanteessa omaksumaa ja häneltä odotettua toimintatapaa, jota analysoimme kahden astetta tarkemman analyttisen käsitteen avulla: *toimijuuden* ja (affektiivisen) *kasvotyön*. Toimijuudella viittamme yksilön kykyyn ja haluun toimia tietyllä tavalla, kun taas kasvotyöllä tarkoitamme toimintaa, jolla yksilö suojelee omaa ja muiden minäkuvaa sosiaalisessa tilanteessa roolinsa ja toimijuutensa asettamissa rajoissa. Kieli-ideologiat eli kieltä ja kielenkäyttöä koskevat uskomukset taas määrittävät roolille, toimijuudelle ja kasvotyölle annettuja merkityksiä. Niiden erittelemine on erityisen tärkeää silloin, kun tutkimuksen kohteena on tulkkauksen kaltainen kieliasiantuntija-ammatti.

Seuraavassa luvussa erittelemme kulttuuritulkkiin toimenkuvia ja nimikkeitä, minkä jälkeen määrittelemme tarkemmin kieli-ideologian, roolin, toimijuuden ja kasvotyön käsitteet. Aineiston ja menetelmän kuvauksen jälkeen analysoimme aineistoamme neljässä alaluvussa. Pohdintaluvussa kokoamme yhteen analyysin tuloksia ja liitämme ne esille tuomiimme teoreettisiin käsitteisiin. Tarkastelemme siinä ensin kulttuuritulkin roolia ja toimijuutta suhteessa rakenteen, kulttuurienvälisen affektiivisen kasvotyön ja kulttuurisen pääoman käsitteisiin. Tämän jälkeen erittelemme analyysissa tunnistamiimme kieli-ideologioita ja suhteutamme ne asioimis- ja kulttuuritulkin välisiin eroihin sekä kielen ja kulttuurin väliseen erontekoon. Lopuksi pohdimme tutkimuksemme yleistettävyyttä, jatkotutkimustarvetta ja tulkkiin ja heitä käyttävien työntekijöiden koulutustarpeita.

2 Kulttuuritulkkiin nimikkeet ja toimenkuvat

Kulttuuritulkkaukseen liittyvät nimikkeet eivät Suomessa ole vakiintuneita, vaan ne vaihtelevat aloittain ja instituutioittain. Lähes kaikkien kulttuuritulkin tehtävänkuvien mukaan kulttuuritulkki opastaa vieraskielistä asiakasta suomalaisen yhteiskunnan palveluihin joko itsenäisesti tai yhdessä viranomaisen kanssa, tarjoaa kulttuurista

asiantuntemusta viranomaisille ja välittää viestejä kieleltä toiselle. Toimenkuva vaihtelee instituution tarpeiden mukaan. Usein tehtäviin kuuluu vieraskielisen asiakkaan neuvonnan ja ohjauksen lisäksi myös tulkkausta tai jopa kirjallista kääntämistä. Toimenkuvien kuvauksissa (Heino ym. 2014; TSL 2017) tai työpaikkailmoituksissa ei kuitenkaan aina mainita tulkkaukseen tai kääntämiseen liittyvää osaamista. Työpaikkailmoituksissa kelpoisuusvaatimuksena voi olla soveltuva korkeakoulututkinto, esimerkiksi sosionomin tai yhteisöpedagogin tutkinto, ja lisäksi edellytetään suomen ohella tietyn vieraan kielen taitoa. Suoraan kulttuuritulkin tehtävään valmistavaa koulutusta ei ole, mutta erilaisia tehtävään valmentavia kursseja on järjestetty (ks. TSL 2017: 23).

Kouluissa työskenteleviä kulttuuritulkkeja kutsutaan yleensä *monikieliseksi ohjaajiksi* tai *kulttuurirohjaajiksi*. Taide- ja kulttuurialan työntekijää voidaan kuitenkin myös nimittää kulttuurirohjaajaksi. Kotoutumisessa auttavia ja vertaistukea antavia samaa kieli- ja kulttuuritaustaa edustavia henkilöitä puolestaan on kutsuttu muun muassa *kulttuuritulkeiksi* (Heino ym. 2014; TSL 2017) ja *omakieliseksi ohjaajiksi* (Toivonen & Udo 2021). Eri palvelualoilla tällaisia tehtäviä hoitavilla ei välttämättä ole erityistä nimeä, vaan he ovat alan työntekijöitä, joilla on kyky työskennellä jollakin vieraalla kielellä (Toivonen ym. 2022: 139). Jotkin tulkkeja välittävät yrityksetkin ovat tarjonneet *kulttuuritulkkaukspalvelua*, jossa instituutioiden edustajat voivat saada etukäteen opastusta eri kulttuureista tulevien kohtaamiseen. Suomessa on käytetty myös termiä *kulttuurivälittäjä* (Hammar-Suutari 2009: 174).

Kouluissa kulttuuritulkkaukset perustuu laajalti hankkeisiin, joissa on kehitetty kulttuuritulkin toimenkuvaa vastaamaan koulujen tarpeisiin viestiä maahanmuuttajataustaisten perheiden kanssa. Kulttuuritulkkiensa tehtävänä on tällöin edistää vieraskielisten oppilaiden ja vanhempien osallisuutta ja tukea koulun ja kodin välistä yhteistyötä (Hussein & Voipio-Huovinen 2019). Tekemistämme haastatteluista ja kulttuuritulkkeihin liittyvistä työpaikkailmoituksista ja tiedotteista käy ilmi, että kielitaitovaatimusten lisäksi kouluissa kulttuuritulkkiensa työssä keskeistä on emotionaalinen tuki perheille ja oppilaiden hyvinvoinnin tukeminen, tehtävänkuvan aktiivinen kehittäminen sekä toiminnan sopeuttaminen yksilöllisiin tarpeisiin. Haastatteluissa tuli myös esille, että kulttuuritulkkiensa tehtävät vaihtelevat jossain määrin kunnittain ja jopa kouluittain. Kouluissa toimii entistä enemmän kulttuuritulkkeja, mutta heidän tarkasta lukumäärästään ei ole tietoa. Sen selvittäminen vaatisi kaikkiin Suomen oppilaitoksiin lähetettyä kyselyä, johon olisi saatava myös edustava otos vastauksia.

Tekemiemme haastattelujen perusteella kulttuuritulkit neuvovat ja ohjaavat vieraskielisiä huoltajia ja oppilaita näiden omalla kielellä omatoimisesti tai moniammatillisissa palavereissa, kääntävät ja tulkkaavat pyydettyä viestejä huoltajien ja koulun henkilökunnan välillä, ja koulun muu henkilökunta voi konsultoida heitä tarvittaessa. Työ liittyy koulujen lakisääteisiin tehtäviin sekä erityisesti oppimisen ja koulunkäynnin tukeen. Kulttuuritulkkauksen laajempaan tehtävään on edistää koulun tavoitteita ja vieraskielisten perheiden kotoutumista. Kulttuuritulkkiensa toimenkuva ei ole toistaiseksi kovin vakiintunut; eräs haastateltu opettaja kuvaa kulttuuritulkkiä

”yhdeksi koulun aikuisista”. Kulttuuritulkkien toiminta ei rajaudu tiettyyn tilaan tai hetkeen vaan kattaa hyvin erilaisia vuorovaikutustilanteita muiden toimijoiden kanssa. Roolin epämääräisyys antaa kulttuuritulkeille mahdollisuuden toimia varsin oma-aloitteisesti ja kehittää toimenkuvaansa.

Kulttuuritulkkaus on asioimistulkkausten tavoin ammatti, johon liittyy etnospesifisiä piirteitä (Vuori ym. 2022:185). Asioimistulkilla on aina vähintään kaksi työkieltä, ja kulttuuritulkit selittävät kulttuurisia merkityksiä vähintään kahden kulttuurin välillä. Kieli- ja kulttuuriparin yhdessä päässä on aina suomen tai ruotsin kieli ja suomalainen kulttuuripiiri. Monien tulkkiensa äidinkieli onkin suomi tai ruotsi, mutta useimpien tulkkiensa kielellinen ja kulttuurinen tausta on maahanmuuton myötä Suomeen tulleissa kielissä ja kulttuureissa. Molemmista ryhmistä kielellinen ja kulttuurinen osaaminen liittyy omaan etniseen – kielelliseen ja kulttuuriseen – taustaan ja on siten etnospesifisiä. Asioimis- ja kulttuuritulkkausten välinen raja on ylipäänsä huokoinen, sillä samat henkilöt toimivat usein niin asioimis- kuin kulttuuritulkkeina (Vuori 2018: 330). Ammattien välillä on kuitenkin myös paljon eroja. Yksi tärkeimmistä eroista on se, että kulttuuritulkit ovat osa instituution henkilökuntaa, joten tapaamiset voidaan sopia suoraan heidän kanssaan, kun taas asioimistulkit tilataan kilpailutuksen voittaneelta yritykseltä erikseen kutakin tilannetta varten. Kulttuuritulkit ovat siten tulkkaus-tilanteiden täysivaltaisia jäseniä, ja heillä on asioimistulkkia laajempi puheoikeus ja laaja kulttuurienvälinen kompetenssi (ks. Hammar-Suutari 2009: 67–68; ks. Toivonen ym. 2022: 146). He tuntevat tilanteeseen osallistuvien henkilöiden taustat, ja heillä on lupa selittää asioita. Kulttuuritulkkauskella onkin yhtymäkohtia erityistilanteissa kuten sotatoimien tai rauhanturvaamisen yhteydessä tapahtuvaan tulkkaukseen, jossa tulkkiensa tehtäviin kuuluu varsinaisen kielellisen välittämisen lisäksi paljon myös kulttuurista selittämistä (Kujamäki 2020: 207–208; Snellman 2023: 22).

Suomessa ammattimaista kulttuuritulkkausta on tutkittu varsin vähän. Tulkkausten tutkimuksen saralla Teiss (2013) on tarkastellut maahanmuuttajien neuvontapisteissä toimivien omakielisten neuvojen toimenkuvaa. Sosiaalialalla ilmiötä on tarkasteltu muun muassa opinnäytetöissä: esimerkiksi Toivonen ja Udo (2021; ks. myös Toivonen ym. 2022) selvittivät omakielisten ohjaajien kokemuksia työnsä merkityksestä, ja Heino (2013; ks. myös Heino & Kärmeniemi 2013; Heino ym. 2014) on tutkinut suomalaisten viranomaisten ja venäläistaustaisten perheiden välisen viestinnän helpottamiseksi kehitettyä kulttuuritulkkausta.

Koska asioimis- ja kulttuuritulkeista käytetyt nimikkeet vaihtelevat paljon, on kansainvälisessä tutkimuksessa joskus epävarmaa, onko käsiteltävänä asioimis- vai kulttuuritulkkaus (ks. esim. Merlini 2009). Sekaannusta korostaa se, että tutkimuksessa ei juuri koskaan avata kulttuurin käsitettä tai määritellä sen suhdetta tulkin rooliin tai toimintaan (Vainikka 2021). Esimerkiksi Italiassa asioimistulkeista käytetään nimityksiä välittäjä (ital. *mediatore*) tai kulttuurivälittäjä (*mediatore culturale* tai *mediatore interculturale*), ja he toimivat sekä kieltä välittävänä asioimistulkkeina että kulttuuria välittävänä kulttuuritulkkeina. Myös Ranskassa termi *médiateur/médiatrice* (‘välittäjä’)

on yleistynyt asioimistulkkauksen käytännössä ja tutkimuksessa termin *interprète* ('tulkki') ohella; Leconte (2020) käyttää asioimis- ja kulttuuritulkkauksesta termiä *médiation-interprétation* ('välittäminen-tulkkaus').

Käännöstieteellisessä tutkimuksessa on myös vertailtu asioimistulkkausta ja kulttuuritulkkausta. Pöchhackerin (2008: 24) mukaan ammattimainen tulkkaus ja muu kulttuurivälittäminen (engl. *cross-cultural mediation*) olisi pidettävä erillään väärinkäsitysten välttämiseksi ja asioimistulkkauksen ammatillistumisen edistämiseksi; Pokorn ja Mikolič Južnič (2020) taas katsovat, että kentällä on tilaa sekä asioimis- että kulttuuritulkeille. Katan ja Taibi (2021: 20) puolestaan näkevät, että tulkilla kuin tulkilla on kulttuurienvälisen viestinnän erityisosaamista ja että kulttuurivälittämisen merkitys kasvaa tulevaisuudessa. Samansuuntaista kantaa edustaa Bielsa (2022: 411), jonka mukaan kääntäminen sinänsä on aina sekä kielellistä että kulttuurista. Tässä artikkelissa emme ota kantaa siihen, voidaanko kielen ja kulttuurin tulkkaus erottaa toisistaan. Sen sijaan pyrimme hahmottamaan kulttuuritulkkiensa roolia ja siihen liittyvää toimijuutta ja kasvotyötä sekä taustalla vaikuttavia kieli-ideologioita haastatteluaineiston avulla.

3 Kieli-ideologiat, rooli, kasvotyö ja toimijuus

Tarkastelemme tässä luvussa ensin kieli-ideologian käsitettä. Katsomme kieli-ideologioiden eli kieltä ja sen käyttöä koskevien uskomusten määrittävän osaltaan muun muassa sitä, millaiseksi tulkin kaltaisen kieliammatillaisen rooli muodostuu kussakin tilanteessa ja millaista toimintaa (esimerkiksi kasvotyötä) ja toimijuutta rooli mahdollistaa.

Vuorovaikutustilannetta määrittävät kulttuuriset ja tilanteiset rajoitteet ovat usein jääneet melko vähälle huomiolle käännöstieteellisessä tulkkauksen tutkimuksessa, joskin esimerkiksi viimeaikaisessa suomalaisessa tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota muun muassa affektien rooliin tulkkaustilanteissa (Koskinen 2018 ja Koskinen 2020: 95–116) ja asioimistulkkiensa prekaariseen asemaan (Vuori ym. 2022). Kieliantropologisessa ja sosiolingvistisessä tulkkauksen tutkimuksessa rakenteisiin ja tilanteisiin rajoitteisiin on sen sijaan kiinnitetty paljon huomiota. Suuri osa näistä tutkimuksista on koskenut tuomioistuimissa, poliisikuulusteluissa ja turvapaikkapuhutteluissa tapahtuvaa tulkkausta, ja rajoitteita on usein tarkasteltu monoliittisten eli kielenkäytön moniulotteisuutta yksinkertaistavien kieli-ideologioiden näkökulmasta (ks. esim. Haviland 2003; Maryns 2006: 315–317; Angermeyer 2015: 205–206).

Kieli-ideologia on monisyinen käsite. Sillä voidaan tarkoittaa muun muassa kieltä koskevia "uskomuksia, arvostuksia, luokitteluja, neuvotteluja ja keskusteluja" (Mäntynen ym. 2012: 325) tai kulttuurisia käsityksiä kielen ja kielenkäytön luonteesta, muodoista ja funktioista (Gal & Woolard 1995: 130). Kieli-ideologiat ovat monoliittisiä, yksinkertaistavia silloin, kun ne ohjaavat suhtautumista kieleen ja kielenkäyttöön

niin, että kielen ja kielenkäytön kompleksinen luonne yksinkertaistuu. Monoliittista kieli-ideologiaa edustaa myös formalistisen kielitieteen laajalti omaksuma metafora, jonka mukaan kieli toimii kuin kone tai kanava, jossa puhuja koodaa viestin ja vastaanottaja dekodaa sen (ks. esim. Helasvuo 1992). Tulkkausta koskevat monoliittiset kieli-ideologiat voivat ilmentyä muun muassa siten, että tulkki nähdään neutraalina käännöskoneena, keskitytään sanoihin ja niiden ilmaisemiin referentiaalisiin merkityksiin ja katsotaan hallinnon kielen olevan objektiivista ja neutraalia (Määttä 2015).

Galín ja Irvinen (1995: 973–974) mukaan kieli-ideologioita voidaan lähestyä myös erittelemällä semioottisia prosesseja, joilla kielenkäyttäjät rakentavat ideologisia representaatioita eli ideologisia merkityksenantotapoja, jotka rakentuvat kielenkäytössä (ks. Hall 2013: xix). Tarkemmin Gal ja Irvine kuvaavat kolmea prosessia: *ikonisuutta*, *rekursiivisuutta* ja *poispyyhkimistä*. Ikonisuudella (engl. *iconicity*) he tarkoittavat tapaa, jolla tiettyä toimintaa tai sosiaalista ryhmää indeksoivista kielellisistä käytännöistä tulee kyseisen toiminnan tai ryhmän ikonisia representaatioita. Rekursiivisuus (*recursivity*) viittaa siihen, kuinka tietyllä representaation tasolla näkyvä erottelu projisoidaan toiselle tasolle. Poispyyhkiminen (*erasure*) taas kuvaa tiettyjen henkilöiden, toimintojen tai sosiolinguvististen ilmiöiden näkymättömäksi tulemistä. Palaamme näihin prosesseihin loppuluvussa ja selitämme niiden avulla kolmenlaisia rajanvetoja: asioimis- ja kulttuuritulkkauksen, kielen ja kulttuurin sekä kielellisen ja affektiivisen työn välistä erontekoa.

Kieli-ideologiat eivät pelkästään rajoita kielenkäyttöä; ne ohjaavat kaikkea kielellistä toimintaa ja vuorovaikutusta ja vaikuttavat myös yksilön rooliin vuorovaikutustilanteessa. Edellä esitimme, että rooli on yksilön sosiaalisessa tilanteessa omaksuma ja häneltä odotettu toimintatapa. Goffmanin (1959: 26–27) mukaan kaikki ihmisten sosiaalinen toiminta pohjaa rooleihin, joita he esittävät toisilleen. Tämä pätee myös ammatillisen aseman ilmaisemiseen. Roolin käsite on kuitenkin hyvin laaja ja osittain epämääräinen siksi, että sitä käytetään sekä jokapäiväisessä kielenkäytössä että tieteen kielessä. Siksi analysoimme roolia siihen liittyvien toimijuuden ja (affektiivisen) kasvo-työn käsitteiden avulla, sillä ne ovat tarkempia ja helpommin operationalisoitavissa.

Vuorovaikutuksessa yksilöt ovat toimijoita, jotka voivat roolinsa rajoissa hyödyntää toimijuuttaan eli toimintakykyään ja -halukkuuttaan (Koskinen & Kinnunen 2010: 6). Instituutiot kuten koulut taas ovat sosiaalisia rakenteita, jotka sekä mahdollistavat että estävät tietynlaista toimijuutta. Kaikessa sosiaalisessa toiminnassa toisaalta tukeudutaan sosiaalisiin rakenteisiin ja tuotetaan niitä vuorovaikutuksessa (Stevanovic 2016: 200–202).

Giddens (1984: 9, 14), jonka toimijuusteoriaa on usein hyödynnetty käännöstieteellisessä toimijuustutkimuksessa, katsoo, että toimijuutta voidaan tarkastella jatkumona, jossa yksilöllä on vaihtelevat mahdollisuudet valita ja vaikuttaa. Rakente ei tällöin ole vain yksilön vastavoima, vaan toimijuutensa toteuttamiseksi yksilö voi tukeutua rakenteeseen samalla kun hän toimijuutensa kautta tuottaa ja uusintaa rakennetta. Toimijuus on siis refleksiivistä itsen ja muiden toteuttaman ja ihmisten

toisiltaan odottaman sosiaalisen toiminnan jatkuvaa seuraamista ja osallistumista sen tuottamiseen (Giddens 1984: 3). Sosiaalisia rakenteita hyödyntävä refleksiivinen toimijuus tarjoaa hedelmällisen näkökulman kulttuuritulkkien toimijuuden tarkasteluun, sillä nämä voivat toiminnassaan tukeutua niin kouluun instituutiona kuin sosiokulttuuriseen tietoonsa huoltajien tavasta jäsentää maailmaa.

Toimijuuteen liittyy läheisesti kasvotyö eli sitoutuminen vuorovaikutuksen osapuolten minäkuvien suojelemiseen. Kasvotyö on tärkeä vuorovaikutusta ylläpitävä voima, sillä sen avulla pyritään välttämään osapuolten häpeällisiksi kokemia tilanteita tai korjaamaan jo tapahtunut loukkaus (Goffman 2013 [1955]: 30, 33–37). Brownin ja Levinsonin (1987: 61–62) teoria lähestyy kasvotyötä kohteliaisuuden käsitteen kautta. Heidän mukaansa kasvoilla on kaksi puolta: positiivinen ja negatiivinen. Positiiviset kasvot liittyvät ihmisen tarpeeseen olla hyväksytty ja pidetty, negatiivisissa kasvoissa puolestaan korostuu tarve olla muista riippumaton ja suojella toimintavapauttaan. Kasvoja uhkaavia tilanteita voidaan hallita kohteliaisuusstrategioilla. Brownin ja Levinsonin (1987: 13) mukaan ihmisten tarve säilyttää kasvonsa on universaali, mutta kasvotyön muodot, samoin kuin käsitykset sosiaalisesta minästä, kunniaista ja häpeästä, ovat kulttuurisidonnaisia.

Giddens (1990: 87–88) määrittelee kasvotyön yksilön ja instituution välisen luottamussuhteen näkökulmasta. Ympäristössä, jossa aikaan ja paikkaan kiinnittyvät tuttuuden siteet ovat muun muassa globalisaation myötä irronneet ja niiden sijaan ovat tulleet kasvottomat abstraktit järjestelmät, luottamusta voidaan rakentaa kasvotyöllä (Giddens 1990: 79, 88). Kroeger (2017: 496) tulkitsee Giddensin tarkoittamaa kasvotyötä siten, että institutionaalisen järjestelmän edustajat käyttävät siihen perustuvaa toimijuuttaan muuntaakseen vuorovaikutuksessa syntyvän henkilökohtaisen luottamuksen abstraktiin instituutioon kohdistuvaksi luottamukseksi.

Sosiaalisen kanssakäymisen affektiivinen ulottuvuus ja siihen kuuluva kasvotyö korostuvat kulttuurienvälisessä vuorovaikutuksessa ja siten myös kulttuuritulkkien työssä. Tällöin sosiokulttuurisista tiedoista ja taidoista – mutta myös etnisyydestä – tulee tärkeää affektiivista pääomaa (ks. Koskinen 2020; 6, 108–110).

4 Aineisto ja menetelmät

Kartoitimme puolistrukturoiduilla teemahaastatteluilta pääkaupunkiseudun kouluissa toimivien kulttuuritulkkien (n=6) ja heidän kanssaan työskentelevien kuraattoreiden ja opettajien (n=6) näkemyksiä kulttuuritulkkien toiminnasta ja työnkuvasta. Kulttuuritulkkien työkielinä olivat suomen lisäksi arabia, venäjä, kurdi, persia tai dari, joskus he käyttivät työssään muitakin kieliä kuten englantia. Yhtä lukuun ottamatta tulkkien äidinkieli oli muu kuin suomi. Kulttuuritulkki, jonka äidinkieli oli suomi, luonnehti kuitenkin myös toisen työkielen taitoaan äidinkielenomaiseksi. Kaikilla

haastatelluilla kulttuuritulkeilla oli kokemusta tai tietoa asioimistulkin työstä, osalla oli myös tulkkaus- tai käännösalan tutkinto, ja lähes kaikilla oli jokin lasten ja nuorten kanssa toimimiseen liittyvä tutkinto tai siihen liittyviä opintoja. Kaikilla kuraattoreilla ja opettajilla oli kokemusta sekä kulttuuri- että asioimistulkin kanssa työskentelystä.

Tutkimuslupien saamisen jälkeen haastateltaviin otettiin yhteyttä, heille kerrottiin tutkimuksen tavoitteista sekä henkilötietojen käsittelystä ja säilyttämisestä, ja haastateltavat allekirjoittivat kirjallisen suostumuksen. Noin tunnin mittaiset yksilöhaastattelut tehtiin etäyhteyden välityksellä syksyllä 2022 ja keväällä 2023. Nauhoitetut haastattelut litteroitiin sanatarkasti ELAN-työkalulla ja litteraatit pseudonymisoitiin. Toisin sanoen haasteltavien nimeä, työpaikkaa tai muita heidän henkilötyensä liittyviä tietoja kuten kielitaitoa ei voi yhdistää tiettyyn henkilöön muutoin kuin aineistosta erillään säilytettävien koodien ja peitetiedon avulla. Litteraatteja kertyi yhteensä 180 sivua, ja niiden sisältö analysoitiin koodaamalla pääteemat Atlas.TI-työkalun avulla. Teemojen koodaus oli aineistolähtöistä, ja pääteemat muodostuivat aineiston eri osissa toistuvasti esiintyvistä teemoista. Koska kaikki pääteemat liittyivät kulttuuritulkin rooliin ja roolikäsitysten taustalla vaikuttaviin kieli-ideologioihin, tutkimuskysymykset tarkentuivat siten, että ne kohdistettiin näihin ilmiöihin. Roolin käsite operationalisoitiin analyttisesti tarkempien toimijuuden ja kasvotyön käsitteiden avulla; kieli-ideologian käsite operationalisoitiin sellaisenaan samaan tapaan kuin edellisessä luvussa kuvatuissa aiemmissä tutkimuksissa.

Tässä artikkelissa käytetyistä haastatteluesimerkeistä on poistettu analyysin kannalta epäolennaiset puheen suunnitteluilmiöt (esim. *ää*). Pseudonymisoinnin yhteydessä poistetut sanat on merkitty hakasulkeiden sisällä olevalla yhdysviivalla ([-]), vähintään kolme sanaa pidemmät poistot on merkitty hakasulkeiden sisään sijoitetuilla kolmella yhdysviivalla ([---]). Artikkelissa haastatteluesimerkkien kieliasua on jonkin verran yhdenmukaistettu, jotta haastateltavan yksilöinti aineistoesimerkin perusteella ei olisi mahdollista.

5 Analyysi

Käsitlemme analyysissä tunnistamiamme pääteemoja aineistoesimerkein neljässä alaluvussa: kulttuuritulkin roolin yleispiirteet ja erot suhteessa asioimistulkkiin (alaluku 5.1), ymmärtämisen mahdollistaminen (5.2), kulttuurierojen avaaminen (5.3) ja luottamuksen rakentaminen (5.4). Kaikki pääteemat koskevat kulttuuritulkin roolia. Pääteemoja eritellään kolmen analyttisen työkalun avulla: rooliin liittyvät toimijuus ja kasvotyö sekä roolia abstraktimmalla tasolla määrittävät kieli-ideologiat.

5.1 Kulttuuritulkin roolin yleispiirteet ja erot suhteessa asioimistulkkiin

Haastateltavien mukaan kouluissa toimivat kulttuuritulkit ovat usein läsnä koululla. He ovat siis fyysisesti saavutettavia ja heihin saa myös yhteyden puhelimitse. He pitävät yhteyttä huoltajiin ja varmistavat, että esimerkiksi sovituista tapaamisista pidetään kiinni. Kulttuuritulkit voivat myös jatkaa asioiden käsittelyä huoltajan kanssa opettajan tai kuraattorin kanssa pidetyn palaverin jälkeen. Seuraavassa esimerkissä (1) kulttuuritulkki selittää tätä toimenkuvaa ja tähdentää, että tehtävään kuuluu muun muassa koulun kantojen selittämistä ja perustelua huoltajille. Kulttuuritulkeissa huoltajat voivat siis kohdata heitä ymmärtävän tukijan, joka selittää koulun toimintaa ja tynnyttää pahaa mieltä. Kulttuuritulkkien kanssa keskustellessaan huoltajien ei tarvitse samalla tavalla varjella kasvojaan kuin opettajien ja kuraattoreiden kanssa. Kulttuuritulkkien tekemä kasvotyö korjaa huoltajien kasvoja uhkaavia loukkauksia tavalla, joka ei ole asioimistulkeille mahdollista.

- (1) ne odottaa sitten enemmän vertaistukityyppistä keskustelua että ne asiat mitä ne heidän mieltä painaa tai et sydäntä särkee ne käy minun kanssa läpi [---] ja sellasia usein on että mä yleensä palaverien jälkeen välillä on tuntikin puhun puhelimessa huoltajan kanssa ja kerron vielä lisää miksi opettaja näin sanoi noin sanoi ne syyt on tämä ja tuo

Esimerkki kuvastaa hyvin sitä, kuinka opettajan tai kuraattorin viestien propositionaalisen sisällön kääntäminen ei riitä, sillä se ei takaa intentioiden ja niiden taustalla vaikuttavien tekijöiden siirtymistä kielestä toiseen. Lisäksi tarkassa kääntämisessä jää helposti huomioimatta koulusta tulevan viestin affektiivinen vaikutus vieraskieliseen huoltajaan. Eräs haastatelluista kulttuuritulkeista kuvaa eroa kutsumalla propositionaalisia merkityksiä *puheeksi* ja intentioita ja niiden perillemeno *viestiksi*. Taustalla vaikuttaa kieli-ideologia, jossa kielenkäytön pragmaattiset ulottuvuudet jäävät abstraktina järjestelmänä ymmärretyn kielen ulkopuolelle. Sama ajatus heijastuu seuraavasta opettajan haastattelun otteesta, jossa kielellisen sisällön kääntäminen mainitaan ainoana asioimistulkin tehtävänä, kun taas kulttuuritulkin tehtävänä on luoda laajempia viestinnällisiä siteitä perheen ja koulun (ja koko yhteiskunnan) välille.

- (2) [kulttuuritulkit] ovat ohjaajia perheelle auttajia koulun ja kodin välillä ja muuten niin kun nuoren tai perheen ja yhteiskunnan välillä [asioimis]tulkki on pelkästään se joka tulkaa sen kielen ja niin kun kääntää sen kielen että hehän eivät muuten se on tulkin tehtävä

Sama haastateltava kertoo kuitenkin ongelmatilanteista, joissa asioimistulkin olisi hänen mukaansa pitänyt tehdä muutakin kuin kääntää: joissain tilanteissa opettajalle tuli vaikutelma, ettei tulkki saanut viestiä menemään perille hänen toivomallaan

tavalla, ja eräässä tilanteessa tulkin olisi pitänyt paremmin koordinoita tilannetta, kun asiakkaana olleet perheenjäsenet puhuivat yhtä aikaa sekä toistensa että virkailijan kanssa. Nämä huomiot kertovat asioimistulkkiin kohdistuvista ristiriitaisista rooli-odotuksista, jotka rajoittavat tulkin toimijuutta (Määttä, Kinnunen & Rautavuoma 2014).

Muutoin haastateltavat tekivät kuitenkin selvän eron kieltä kääntävän asioimistulkin ja kulttuurisia merkityksiä avaavan kulttuuritulkin välille. Asioimistulkin ei kuulu selittää asioita omatoimisesti (ks. myös SKTL 2021: § 6), ja monella oli huonoja kokemuksia asioimistulkeista, jotka toimivat näin. Eräs kuraattori oli sitä mieltä, että asioimistulkin ei edes kuulu olla helposti lähestyttävä eikä hänen tarvitse erityisesti panostaa kohtaamiseen muutoin kuin kielellisesti. Hänen mukaansa asioimistulkin ja kulttuuritulkin välinen ero tiivistyy siinä, että kulttuuritulkki välittää myös muuta kuin kielellistä viestiä, jonka luonnetta on kuitenkin vaikea selittää. Toinen kulttuuritulkkeja käyttävä työntekijä kuvasi eroa siten, että asioimistulkki ”kääntää ne asiat mitkä sanotaan”, kun taas kulttuuritulkki myös selittää sanottuja asioita. Laajemman toimijuutensa ansiosta kulttuuritulkki voi siten ottaa huomioon osapuolten väliset sosiaaliset suhteet ja niiden taustalla vaikuttavat sosiokulttuuriset tekijät. Näin kulttuuritulkin sosiaalinen rooli mahdollistaa myös kasvotyön. Kieli-ideologioiden näkökulmasta taustalla näkyy jälleen ero tarkkaan koodatun, muuttumattoman kielen ja häilyväisempien, henkilökohtaisempaa otetta vaativien asioiden, kuten kulttuurin, kulttuurierojen ja muun kielellisen toiminnan välillä.

Kielellisellä mikrotasolla asioimis- ja kulttuuritulkkauksen välinen ero näkyy ensisijaiseen puhujaan viittaavien pronominiinien ja substantiivien käytössä, josta eräs kulttuuritulkeista kertoo seuraavassa esimerkissä.

- (3) koska sitte ku minä puhun sitten tai puutun asiaan kulttuuritulkkina ettei sitten osapuolek ymmärrä millon et ne ymmärtää millon minä puhun kulttuuritulkkina ja millon sitten se asiakas puhuu nii ni sen takia niinku käytän että minä eli kulttuuritulkkina ja sitten jos ohjaa- tai huoltaja tai opettaja puhuu sanon et opettaja kertoo opettaja sanoo tai huoltaja sanoo

Asioimistulkin kuuluu käyttää yksikön ensimmäistä persoonaa ja siten puhua ensisijaisen puhujan äänellä (ks. mm. Vranjes & Brône 2021: 84). Vaatimuksen taustalla on ajatus tulkista neutraalina käännskoneena tai kanavana, jonka kautta viesti koodautuu toiselle kielelle, minkä voidaan katsoa olevan yksi tärkeimmistä asioimistulkkauksista määrittävistä kieli-ideologioista. Käännskoneemaisuutta korostetaan ammattisäännöstössä, jonka mukaan ”Tulkki on puolueeton viestinvälittäjä eikä anna tunteidensa, asenteidensa ja mielipiteidensä vaikuttaa työhönsä” (SKTL 2021: § 7). Monet tulkit ovat sisäistäneet ajatuksen voimakkaasti (Hale 2004: 8–14), vaikka sen ongelmallisuus on jo kauan ollut esillä tutkimuskirjallisuudessa (Mason 1999: 149).

Kuten aiemmin mainitsimme, kielikone- ja viestintäkanavametaphorat ovat ylipääntään tavallisia kielitutkimuksessa (Helasvuo 1992), ja koska asioimistulkkauksessa

korostuu neutraaliksi, on ollut luontevaa johtaa niistä käännöskone- ja käännös-kanavametaforat. Kulttuuritulki ei sen sijaan vaadita konemaista kääntämistä: koska hän paitsi tulkkaa myös osallistuu keskusteluun omalla äänellään, hänen on sekaannusten välttämiseksi käytettävä sekä yksikön ensimmäistä että kolmatta persoonaa tilanteissa, joissa hän sekä kääntää kielellisiä viestejä (hän-muoto) että selittää sisältöjä oma-aloitteisesti (minä-muoto). Minä-muodon käyttö tekee kulttuuritulkiasta asioimistulkkia täysivaltaisemman osapuolen vuorovaikutuksessa ja ilmentää tämän vahvempaa toimijuutta.

Siinä missä kielellisen tulkkauksen laatua on usein helppo arvioida, kulttuuritulkkauksen laadun arviointi on vaikeaa, kuten seuraavasta kuraattorin haastattelun otteesta käy ilmi.

- (4) [asioimis]tulkki välittää sen tiedon ja sit taas kulttuuritulkki välittää siinä myös jotain omaa omaa niin kun jotenkin omaa viestiä [---] [asioimis]tulkki tulee tavallaan ulkopuolelta ja vaan toimii välittäjänä siinä sen viestin välittäjänä [---] ja siihen ehkä siihen laatuun vaikuttaa sitten niinku useammat asiat kun kun pelkästään siihen kieleen liittyvät jutut et koska hän on siinä niin jotenki persoonallaan ja just hyödyntää sitä omaa kulttuuriaan aika paljon

Myös yksi tulkeista korosti, että kulttuuritulkkina hän on läsnä koko persoonallaan, kun taas hänen aiempaa asioimistulkkaustoimintaansa määrittänyt korostunut vaatimus kielellisestä tarkkuudesta, jolloin usein jäi epävarmuus siitä, oliko viesti kokonaisuudessaan mennyt perille tai oliko tulkkauksessa tapahtunut virheitä. Tässä tapauksessa koko persoonalla mukana olo siis liittyi suoraan ymmärryksen varmistamiseen, jota analysoimme tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

Toisaalta opettajat ja kuraattorit näkivät asioimistulkin kanssa työskentelyn selkeämpänä, koska hänen kuuluu vain tulkata sisällöt sellaisenaan, kun taas kulttuuritulkin kanssa työskentely on merkityksellisempää mutta samalla vaikeampaa. Tästä kertoo aineistoiesimerkki (5).

- (5) [asioimis]tulkin kans se on jotenki niinku sillee suoraviivaisempaa koska jotenki täs on nyt nää asiat mistä puhutaan että nyt vaan käännät tämän, mut kulttuuritulkin kanssa siin on myös juurikii sitä että niinku et se on jotenki ehkä niinku niinku syvempää sen niinku oppilaan asioihin niinku enemmän paneutuvaa et se ei oo vaan sitä kääntämistä niin tietyllä tavalla ehkä se on kulttuuritulkin kans toimiminen on niinku tietyllä tavalla mä koen sen tärkeemmäksi mutta se on jotenki vaikeempaa

Taustalla saattavat vaikuttaa valtasuhteiden dynamiikka ja toimijuuksien määrittelyt. Vaikka opettajat ja kuraattorit ovat kielellisesti riippuvaisia asioimistulkiasta, näyttäytyy asioimistulkki heille välineenä, jota he voivat hallita ja jonka kanssa heidän oma toimijuutensa on vahvempaa. Kulttuuritulkki sen sijaan voi täysivaltaisena toimijana

tuoda tilanteeseen oman näkökulmansa, mikä voi uhata opettajien ja kuraattoreiden toimintavapautta ja riippumattomuutta.

Monet kulttuuritulkit kertoivat asioimistulkkauksilanteissa kokemastaan epävarmasta olosta ja eettisestä stressistä eli työtä määrittävien arvojen ja omien arvojen välisestä ristiriidasta (ks. Määttä, Kinnunen & Rautavuoma 2014). Asioimistulkin roolirajoitusten takia he eivät voineet osallistua tilanteeseen aktiivisemmin ja varmistaa, että asiakas oli ymmärtänyt, vaikka heillä oli voimakas epäily, että näin ei ollut tapahtunut. Myöhemmin myös oli usein käynyt ilmi, että ymmärtäminen oli jäänyt saavuttamatta. Asioimistulkin rooliin liittynyt eettinen stressi olikin yksi tärkeimmistä motivaatiotekijöistä, joka sai heidät siirtymään kulttuuritulkeiksi. Asioimistulkin roolin ahtautta kuvaa muun muassa esimerkin (6) kulttuuritulkki.

- (6) minä olen tehnyt tulkkauksia jo ennen koulutusta ja huomasin että välillä pelkkä tulkkaus ei riitä ja myöskin se että tulkkauksilanteissakin oli vähän sellasia aukkoja ja ongelmia rehellisesti tai suoraan sanotusti ja että ehkä halusin poistua välillä tulkin roolista ja kun [-] kaupunki tarjosi semmosen mahdollisuuden siinä hankkeessa

Kulttuuritulkin roolissa tällainen omaan suoritukseen liittyvä epävarmuus katosi, koska rooli mahdollisti enemmän toimijuutta (7).

- (7) mä tunnen että mä olen ehkä rauhallisempi tai kun mä toimin tulkkina ihan tulkkina mä pelkään että joku meni väärin tai mä pelkään joskus kysyä tai tarkentaa mä olen tosi varovainen mutta kulttuuritulkkina se pelko meni ohi

Esimerkki (7) kuvastaa hyvin sitä, kuinka kulttuuritulkit voivat hyödyntää laajempaa toimijuuttaan, kun he pyrkivät takaamaan vuorovaikutuksen onnistumisen. Asioimistulkit rajoitettu rooli ja tarkkuuden ihanne sen sijaan asettavat ammatilliseen osaamiseen liittyviä odotuksia ja vaatimuksia, joiden seurauksena myös tulkin omat kasvot voivat helpommin olla uhattuina.

5.2 Ymmärtämisen mahdollistaminen

Ymmärtämisen mahdollistaminen, johon viittasimme jo edellisessä alaluvussa, on kaikkien haastattelujen perusteella kulttuuritulkin roolin keskeisintä sisältöä. Ymmärtämisongelmat liittyivät haastattelujen mukaan usein koulun viestintäkulttuuriin ja kielenkäyttöön. Palaverissa koulun edustajat kertovat asioista koulun viranhaltijoina, koulun näkökulmasta ja koulun terminologiaa käyttäen. Eräs kuraattori kertoi palavereista, joissa huoltaja ei kuraattorin mukaan ymmärtänyt, mistä puhuttiin.

- (8) jos kysyy että onko mitään kysyttävää ni ei oo koskaan kaikki on ihan hyvin vaik ei ois mitään ymmärtänykään koko palaverista

Eräs opettaja pohti, voiko tällaisen toiminnan taustalla olla huoltajan kulttuurisidonnainen käsitys kohteliaasta käytöksestä, jonka mukaan ei ole sopivaa kyseenalaistaa tai esittää kysymyksiä, vai perustuuko käytös yleisinhimilliseen pyrkimykseen antaa itsestä hyvä kuva. Kasvotyön näkökulmasta ymmärrysohjelmissa ilmoittaminen uhkaksi nähdäksemme sekä koulun edustajan että huoltajan kasvoja eli näiden käsityksiä itsestään tilanteen kykenevinä osapuolina. Siten se myös heikentäisi heidän toimijuuttaan. Eräs kulttuuritulkki kertoi, että tällaisissa tilanteissa hän voi rohkaista huoltajaa puhumaan esittämällä täydentäviä kysymyksiä tai käsiteltävään asiaan liittyviä konkreettisia esimerkkejä, jolloin huoltajan on helpompi tuoda keskusteluun omaa näkökulmaansa.

Siinä missä kuraattorit ja opettajat mainitsivat usein huomaavansa, ettei huoltaja ollut ymmärtänyt palaverin sisältöä, kulttuuritulkkit taas korostivat, että he kykenivät ymmärtämään kaikkien osapuolten (oppilaiden, heidän vanhempiensa ja koulun opettajien ja oppilashuoltohenkilöstön) lähtökohdat ja sen, mihin kukin pyrki vuorovaikutustilanteessa. Kulttuuritulkin kyky ymmärtää loi siten myös perustan eri osapuolten välisen ymmärryksen mahdollistamiselle.

Usein ymmärtämisen pohtiminen liittyi asioimis- ja kulttuuritulkkauksen vertailuun, jota käsiteltiin edellisessä alaluvussa. Kuten edellä kirjoitimme, monet kulttuuritulkkit olivat aiemmin toimineet asioimistulkkeina, ja seuraavassa esimerkissä (9) kulttuuritulkki erittelee roolinvaihdon vaikeutta, sillä hän oli aiemmin työskennellyt asioimistulkkinä, joka "vain tulkkaa". Esimerkki osoittaa, että tulkki on voimakkaasti sisäistänyt asioimistulkin ammattisäännösten ja erityisesti sen kuudennen kohdan ("Tulkki tulkkaa kattavasti, ei jätä mitään pois eikä lisää mitään asiaankuulumatonta", SKTL 2021: § 6).

- (9) [asioimis]tulkkinä minä tulkkaan minä en lisää mitään en jätä mitään en avaa mitään vaan tulkkaan se ymmärtääkö hän tai ei ymmärrä ei se kuulu mulle mutta mutta pikkuhiljaa pikkuhiljaa mä totuin siihen että nyt en ole enää tulkki vaan minä autan nämä ihmiset nyt ymmärtämään toisiansa

Ammattisäännöstö perustuu oletukseen, että tulkkaustilanteen osapuolet ymmärtävät toisiaan, kunhan tulkki noudattaa säännöstöä – siinä ei mainita, että tulkin kuuluisi seurata, menevätkö viestit perille. Toki on myös asioimistulkkeja, jotka seuraavat viestin ymmärtämistä ja tarvittaessa myös oikaisevat väärinymmärryksiä ja/tai sopeuttavat puheensa vastaanottajalle sopivammaksi ymmärtämisen mahdollistamiseksi ilman, että he kokisivat tämän olevan ristiriidassa asioimistulkin tehtävän kanssa (ks. esim. Viljanmaa 2020: 491–493). Esimerkissä (9) asioimistulkki näyttäytyy kuitenkin täysin ulkopuolisena, kun taas kulttuuritulkki on auttaja.

Siinä missä asioimistulkin eettisissä ohjeissa ei mainita tulkkaustilanteen osapuolten ymmärtämistason tarkkailua, kulttuuritulkki on jatkuvasti tarkkailtava tilanteeseen osallistuvia henkilöitä, jotta he voisivat mahdollistaa osapuolten välisen

ymmärryksen. Tähän saattaa liittyä myös kielenkäytön tarkkailua, siitä johdettuja arviointeja henkilöiden sosiaalisesta viiteryhmästä ja sen perusteella muokattua kielenkäyttöä, kuten seuraavassa aineisto-otteessa.

- (10) koska ihmiset ei oo samanlaisia osa on uskovaisia osa ihan tavallisia osa voi olla jotka eivät tiedä mitään eikä hyväksy mitään ennakkoluuloja enemmän [---] minun pitää arvioida henkilö käytän samaa kieltä mitä hän ymmärtää hyvin

Kulttuuritulkki siis kertoo huomioivansa samastakin maasta tulevien ja samaa kieltä puhuvien erilaiset taustat ja näkemykset ja sopeuttavansa kielenkäyttöään siten, ettei saata huoltajaa kiusalliseen tilanteeseen tai loukkaa tätä. Sama kulttuuritulkki oli sitä mieltä, että lähtömaassa syntyneet tulkit hallitsevat lähtömaassa puhutun kielen eri repertuaareja ja vivahteita syvällisemmin kuin Suomessa syntyneet tulkit, jotka ovat puhuneet vanhempansa tai vanhempiensa lähtömaan kieltä kotikielensä. Niinpä hänen mukaansa Suomessa syntyneet, maahanmuuttotaustaiset asioimistulkit eivät välttämättä hallitse kotikielensä kaikkia varieteetteja eivätkä osaa käyttää kieltä kunkin henkilön asemalle ja vastaanottokyvylle soveliaimmalla tavalla.

Kuraattorien ja opettajien näkemykset ymmärtämisestä olivat haastatteluissa intuitiivisempia kuin (ainakin) kahdessa kulttuurissa navigoivien kulttuuritulkkien näkökulmat. Tämä tulee esille esimerkissä (11), jossa opettajan tunne siitä, että kaikki osapuolet ovat ymmärtäneet toisiaan, perustuu tarkemmin erittelemättömään kokemukseen.

- (11) mä ymmärsin kulttuuritulkin avulla mitä he sanoivat ja mä uskon et sen kulttuuritulkin avulla he ymmärsi mitä minä sanoin että uskon että viestit menivät kyllä läpi mutta se asia ei kuitenkaan niin kun edennyt mä en usko et se pelkästään kielestä on kysymys kieli oli tässä kohtaa vain väline

Esimerkki kuvastaa hyvin kielen ja kulttuurin vastakkainasettelua, jonka taustalla on yksinkertaistava kieli-ideologia: kieli on vain propositionaalisten sisältöjen välittämisen tekninen apukeino, kun taas ymmärtämiseen vaaditaan myös kulttuurista tuntemusta. Analysoimme kielen ja kulttuurin yhtymäkohtia tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

5.3 Kulttuurierojen avaaminen

Suomalaisen ja muiden kulttuurien eroista kertoo aineisto-ote (12), jossa kulttuuritulkki katsoo suomalaisen kulttuurin erityispiirteeksi sen, että asioista puhutaan ilman kiertoilmauksia ja vihjauksia. Kulttuuritulkin mukaan vieraskieliset huoltajat saattavat kuitenkin tulkita tällaisen puheen moitteeksi, koska se ei vastaa heidän käsitystään kohteliaasta tavasta viestiä.

332 "KIELI OLII TÄSSÄ KOHTAA VAIN VÄLINE" – KULTTUURITULKKIEN, OPETTAJIEN JA KURAATTOREIDEN NÄKEMYKSIÄ KIELESTÄ JA KULTTUURITULKKIEN ROOLISTA

- (12) mä yleensä selitän että täällä on tapana puhutaan asiat nostetaan kissa pöydälle eikä yritetä että esimerkiksi että jos kuvitellaan semmosen niin kun varsinkin [tietyn kielisissä] maissa on tämmöstä että hyvin hyvin hienovaraisesti yritetään saada toisille joku asia menemään että hän itse niinku ei loukkaannu

Suora viestintäytyli voi siis olla uhka huoltajien positiivisille kasvoille, sillä he voivat kokea sen osoituksena siitä, ettei koulu hyväksy heidän tapaansa toimia. Jos koulun edustajat lisäksi edellyttävät huoltajilta toisenlaista toimintaa, nämä voivat kokea sen omaa päätäntävaltaansa kaventavana vaatimuksena eli uhkana negatiivisille kasvoille. Kulttuuritulkeilla on tällaisissa tilanteissa tärkeä rooli kulttuurierojen avaamisessa. He voivat selittää, että huoltajien loukkaavaksi tulkitsema tapa esittää asiat on yleinen Suomessa ja että samalla tavalla puhutaan myös suomenkielisten huoltajien kanssa.

Viestintäytyli vaikuttaa merkittävästi myös siihen, kuinka huoltajat viestivät koulun suuntaan asioista, joista heidän kulttuurissaan ei puhuta suoraan. Sen lisäksi, että asioita ei sanota suoraan, kielelle tyypilliset kiertoilmaisut ovat tärkeässä asemassa, kuten seuraavasta esimerkistä käy ilmi. Siinä kulttuuritulkki kertoo huoltajien luottavan siihen, että hän pelastaa heidät kiusalliselta tilanteelta, jotta he voivat säilyttää toimintavapautensa suhteessa koulun käytäntöihin.

- (13) esimerkiks puhutaan näistä sateenkaarityöpajoista ja siis huoltajat sanovat että no jos on pakollista sitten lapsi ei vaan tule ja sanotaan että hän on sairas [---] ja myöskin se että esimerkiksi jos on jos on jotain lastensuojeluun liittyvä asia perhe yleensä yrittää saada minutkin valehtelemaan tai kertomaan tai kiertämään sitä totuutta jollakin meidän tavalla eli meidän kulttuuriin kuuluu suojella perhettä vaikka valehtelulla tai siis ihan millä tahansa keinolla millä tahansa voidaan yritetään suojella suhdetta lapsiin tai perheeseen yleensä ja myöskin käytetään sitä kieltä ja kieli-ilmaisuja mitä meillä on [kulttuuritulkin edustamassa] kielessä kiertämään sitä asiaa

Tällaisessa tilanteessa kulttuuritulkki voi kuitenkin joutua ikävään välikäteen, kun koulu ja perhe odottavat häneltä eri asioita. Eräs opettaja kertoikin suojelevansa kulttuuritulkin ja perheen välistä luottamusta siten, että yhteispalavereissa hän kertoo perheen kannalta ikävät asiat sen sijaan, että kulttuuritulkki joutuisi kertomaan ne.

Haastatteluissa korostui myös se, että vieraskieliset perheet ovat koulun toimenpiteiden kohteita ja pääsääntöisesti heidän odotetaan hyväksyvän koulun toimet. Opettajien ja kuraattoreiden kasvot ovat instituution ja sen vallan tukemia; vuorovai-
kutustilanteet rakentuvat heidän toimintansa ympärille ja noudattavat heille tuttuja konventioita. Kuten esimerkin (14) opettaja, hekin kuitenkin turvautuvat kulttuuritulkeihin kasvotyössään, jos he kokevat huoltajien kanssa käsiteltävät asiat haastaviksi tai katsovat, etteivät ole riittävästi perillä perheiden kulttuuristaan liittyvistä asioista.

- (14) mä aina varmistan et ku ollaan kysymässä et miten mä nyt sanotan tän et tää ei loukkaa et et et ku se ei oo tarkoitus loukata ketään

Haastateltavat käsittelivät kulttuuria usein dikotomisten esimerkkien avulla. Myös yksittäiset sanat mainittiin toistuvasti kulttuurieroja kuvaavina esimerkkeinä. Sanojen ja kulttuurin yhteenliittymiä erittelee eräs kulttuuritulkkeja käyttävä kuraattori, joka katsoo kulttuurin tarjoavan välineitä muun muassa silloin, kun on selitettävä sana, jolle ei välttämättä ole suoraa vastinetta toisessa kielessä. Esimerkki (15) kertoo intuitiivisesta kääntämiskäsityksestä, joka ei mahdollista tarkemman käännostrategian erittelyä: haastateltu kuraattori kokee, että kulttuurintuntemus ja lupa käyttää sitä muodostavat jonkinlaisen maagisen välineen, jonka avulla vastineen puutteen aiheuttama ongelma ratkaistaan.

- (15) ehkä se esimerkkinä että jos omassa maassa ei ole sitä jotain tiettyä sanaa vaikka kaksisuuntanen mielialahäiriö ni sellast ei edes ole ni tavallaan sitten pystys sen jollain tavalla määrittää sitte sen kulttuurin kautta ja sitä selittää sitä asiaa helpommin

Monet kulttuuritulkit kertoivat, että vieraskieliset huoltajat suhtautuvat erityisen kielteisesti koulupsykologin tutkimuksiin. Tällöinkin korostuu vaikeus kääntää tiettyjä sanoja niin, että käännos olisi tarkka myös siihen liittyvien assosiaatioiden osalta. Erään kulttuuritulkin mukaan pelkkä koulupsykologi-sanana mainitseminen saa huoltajat reagoimaan kielteisesti, sillä esimerkiksi arabiankieliseen ”suoraan” vastineeseen liittyy voimakkaan kielteinen mielikuva.

- (16) ku alotin ja sanoin sit heti sen psykologi-sanana kyllä se ikään niinku se huoltaja haluaa vetäytyä ja haluaa niinku se ikään niinku sulkeutuu se sano heti et ei et ei et hänellä ei o mitään niinku mielenterveysongelmia et ei he ei ei oo ja sit se saattaa sanoa että hei nyt hänen täytyy lähtee et et nyt pitää hakee vaikka lapsi päivähoitosta tai nyt hänel on meno ja haluaa ikään niinku lopettaa sen palaverin ku se sana oli vähän niinku pelottava

Tällaisessa tilanteessa kulttuuritulkki voi valita vastineita, jotka auttavat huoltajia asettamaan asian heille käsitettävään kontekstiin. Erään kulttuuritulkin mukaan esimerkiksi erityisopetuksen kääntäminen yksityiseksi opetuksiksi kuvaa palvelua konkreettisemmin ja poistaa stigmaa, joka liittyy lapsen kielteiseksi koettuun poikkeavuuteen. Esittämällä koulupsykologin yhtenä koulun tarjoamana palveluna ja tukena kulttuuritulkit purkavat huoltajien asiaan liittämää häpeää. Yksi kulttuuritulkkien päätehtävistä onkin avata terminologiaa ja selittää koulun periaatteita ja toimintaa huoltajille, jotka saattavat suhtautua koulun toimenpiteisiin epäluuloisesti. Tämä liittyy alaluvussa 5.1 käsittelemäämme kulttuuritulkin rooliin: tulkatessaan kulttuuritulkki pyrkii sovittamaan yhteen viestin propositionaalisen sisällön, intention ja vastaanottokontekstin, mikä usein vaatii muuta kuin sanatarkkaa käännostrategiaa. Esimerkissä (17) kulttuuritulkki kuvaa kahden kulttuurin onnistunutta yhteensovittamista siltojen rakentamiseksi.

334 "KIELI OLITÄSSÄ KOHTAA VAIN VÄLINE" – KULTTUURITULKKIEN, OPETTAJIEN JA KURAATTOREIDEN NÄKEMYKSIÄ KIELESTÄ JA KULTTUURITULKKIEN ROOLISTA

- (17) minä tiedän esimerkiksi ajattelutavat miten perhe ajattelee ja sitten mä sovellan sitä suomalaisen kulttuurin kanssa mä otan osat ja mä otan osat ja sovellan sen siitä että menee yhteistyö menee hyvin että rakennan siltaa ja pystyy perheet siltaa kävelemään

Haastatelluilta kysyttiin suoraan, kuinka kieli heidän mielestään liittyy kulttuuriin ja kuinka he määrittelevät kulttuurin. Sekä kulttuuritulkit että heitä käyttävät työntekijät määrittivät kulttuurin useimmiten esimerkkien kautta, ja monet kertoivat uskonnosta ja siihen liittyvistä ristiriitatilanteista, joissa opettaja tai kuraattori eivät osanneet toimia oikein ilman kulttuuritulkin apua. Esimerkiksi aineisto-otteessa (18) opettaja kokee kulttuuritulkin tuovan turvaa tilanteissa, joissa hän ei tiedä, mikä olisi oikea toimintatapa ramadanin viettämiseen liittyvässä ongelmassa.

- (18) esimerkiks nyt ku ramadan alko niin oli taas keskusteluu et ois pitänyt päästä kesken oppitunnin rukoilemaan oppilaiden mielestä ja sit oli vähän niinku että et kun juuri oli imaamilta tullu ihan viesti meille et et oppitunnit ensin ja sitten rukoilemaan voi mennä välitunnilla ja sit mä olin niin kun et apua et nyt mä en halua niinku loukata ketään mut mun mielest tämmönen viesti tuli ja sit mä olin et apua kulttuuritulkki kerro minulle mitä pitää tehdä

Kasvotyön näkökulmasta opettaja pyrkii tässä välttämään huoltajien loukkaamisen kysymällä neuvoa kulttuuritulkit ja luottaa tähän ongelman ratkaisussa. Vaikka työntekijä luovuttaa näin määräysvaltaansa ja toimijuuttaan kulttuuritulkitille, hän ei koe sitä uhaksi omalle toimintavapaudelleen.

5.4 Luottamuksen rakentaminen

Luottamuksen rakentaminen on kulttuuritulkin roolin ydintä, kuten esimerkin (19) kuraattori kertoo.

- (19) he luo niinku sitä luottamussuhdetta sinne huoltajii [---] palavereissa usein he on mukana just sen takii että he tuntee perheen ja on niinku luotettavii ihmisii ja jotenki vähän semmonen turva [---] vaikkei he oo tulkkeja mut kuitenkin sellai turvatulkki jotenki siinä välissä

Luottamus nousi usein esiin silloinkin, kun haastateltavilta kysyttiin, kuinka kulttuuri näkyy heidän työssään. Kuten kulttuuritulkin näkemys esimerkissä (20) osoittaa, tällöin esille tuli myös kielen ja kulttuurin välisiä yhtymäkohtia, joita käsiteltiin edellisessä alaluvussa.

- (20) no ensinnäkin jos sanotaan että huoltaja sit heti tervehtii se pelkkä tervehtiminen omalla äidinkielellä se tekee hyvää hänelle se luo semmosta luottamusta saman tien ja se näkyy huoltajan kasvoissakin

Kasvotyön näkökulmasta vuorovaikutus omalla kielellä vahvistaa huoltajan hyväksyttävyyden kokemusta kouluympäristössä. Yhteinen kieli lisää myös kulttuuritulkin hyväksyttävyyttä huoltajan silmissä, mikä edistää luottamusta kulttuuritulkkiin.

Esimerkissä (21) opettaja katsoo, että negatiivisen viestin välittäminen onnistuu ennen muuta yhteisen kielen ansiosta: kielteisiä tunteita herättävän asian käsittely on helpompaa tutulla kielellä ja siksi ikävät viestit saattavat mennä paremmin perille.

- (21) jos myös tarttee soittaa kotiin että hei että että tota tyttäresi löi toista nyrkillä naamaan niin se on helpompi ehkä vastaanottaa se viesti omalla äidinkielellä ku vieraalla kielellä

Luottamuksen taustalla on erityisesti kulttuuritulkkien kertoman mukaan yhteinen tunnekieli. Sen merkitys voi korostua muun muassa tilanteissa, joissa on läsnä sekä asioimistulkki, jonka tehtävänä on tarkasti kääntää informaation sisältö, että kulttuuritulkki, jonka tehtäviin kuuluu informaation kontekstualisointi ja avaaminen. Eräs kulttuuritulkki kertoi, että tällaisissa palavereissa hän vaihtaa suomen kielestä asiakkaan kieleen asioimistulkin läsnäolosta huolimatta, jotta voisi itse sanoa tietyt asiat huoltajan tunnekielillä, koska hänen mukaansa viesti menee siten paremmin perille. Tuottamalla huoltajille kielellisesti ja kulttuurisesti tuttuja käytänteitä ja suhtautumalla empaattisesti huoltajien ongelmiin kulttuuritulkit siten korjaavat näiden kasvoja uhkaavien tilanteiden vaikutuksia. He voivat myös rohkaista huoltajia toimimaan tai ohjata keskustelua siten, etteivät kummankaan osapuolen kasvot joudu vaaraan. Näin he myös normalisoivat keskustelua huoltajan näkökulmasta, jotta huoltajan olisi helpompi toimia koulun hänelle varaamassa roolissa.

Kulttuuritulkit tulevat asiakkailleen myös henkilöinä tutuiksi, sillä he tapaavat asiakkaitaan toistuvasti, kun taas asioimistulkit yleensä vaihtuvat tapaamisesta toiseen. Haastattelussa tulee esille, että kieleen ja kulttuuriin liittyvän jaetun tiedon ohella kulttuuritulkkien toiminnassa keskeistä on se, että heitä pidetään turvallisina ja luotettavina henkilöinä. Huoltajat voivat tukeutua kulttuuritulkkiin erityisesti vaikeissa tilanteissa, esimerkiksi lastensuojeluilmoituksen yhteydessä, sillä kulttuuritulkkiin voi luottaa (22).

- (22) aika useesti niinku näissä tilanteissa sitte huoltaja kääntyy mua päin että hei nyt annat minulle sen vakuutuksen sen että minun lasta ei viedä minnekään et se niinku pysyy sitten niinku kotona ja kaikki hyvin ja että ne tukee meitä eikä niinku tule ongelmia koska se jotenki se mä näen et se luottamus on jotenki että ehkä ne näkee mut jotenki niinku turvalliseks henkilöks

Henkilötason luottamus kulttuuritulkkiin siis rohkaisee huoltajia hyväksymään koulun tukitoimet, vaikka ne tuntuisivat pelottavilta tai epäilyttäviltä. Näin kulttuuritulkkien herättämä luottamus voi kanavoitua luottamukseksi kouluun; koulun edustajina toimiessaan kulttuuritulkit antavat koululle instituutiona kasvot. Kulttuuritulkkien

asema koulun työntekijänä toisaalta tekee heistä uskottavia toimijoita: he tuntevat koulun käytännöt ja prosessit ja voivat myös ohjata vieraskielisiä perheitä palvelujen pariin. Yhteiseen taustaan ja kieleen sekä henkilöön liittyvän tuttuuden ja turvallisuuden ohella kulttuuritulkkiin luotettavuus perustuu heidän asemaansa koulua edustavina sosiaaliohjaajina: he pystyvät vaikuttamaan niin palvelujärjestelmän kuin vuorovaikutuksen tasolla. Näin he purkavat ajatusta tulkkauksesta suljettuna, omalakisena systeeminä, joka on muusta sosiaalisesta toiminnasta irrallaan, ja kiinnittävät kielellisen välittämisen osaksi muuta yhteiskuntaa.

6 Lopuksi

Olemme tässä artikkelissa tarkastelleet kulttuuritulkkiin ja heidän kanssaan työskentelevien opettajien ja kuraattoreiden näkemyksiä kulttuuritulkkiin roolista ja näihin näkemyksiin vaikuttavia kieli-ideologioita. Roolin käsitteen operationalisoimme siihen sisältyvien toimijuuden ja (affektiivisen) kasvotyön käsitteiden avulla. Käsittelemme tässä luvussa ensin kokoavasti analyysin tuloksia roolin (ja siihen kuuluvien toimijuuden ja kasvotyön) ja kieli-ideologioiden näkökulmasta. Sen jälkeen tarkastelemme tuloksia kulttuurin käsitteen ja asioimis- ja kulttuuritulkkausten erojen kannalta. Lopuksi pohdimme tulosten yleistettävyyttä ja tarvittavaa jatkotutkimusta.

Haastattelujen analyysin perusteella kulttuuritulkkiin roolissa korostuu kielellisen välittämisen lisäksi selkeästi sosiaalinen rooli, johon liittyy samanaikaisesti kahdesta lähteestä kumpuava toimijuus. Tämä kahtalainen toimijuus juontuu heidän asemastaan yhtäältä koulun työntekijöinä, jotka tuntevat koulun periaatteet ja toimintatavat, ja toisaalta kielen ja kulttuurin asiantuntijoina, jotka tietävät vieraskielisten perheiden kielelliset ja kulttuuriset käytännöt. Koska he ovat koulun työntekijöitä, koulun rakenteet tukevat heitä, ja toteuttaessaan koulun heille uskomaa roolia he vuorostaan tuottavat ja uusintavat koulun sosiaalisia ja institutionaalisia rakenteita (ks. esimerkit 2, 17, 19 ja 22). Toisaalta käyttäessään vuorovaikutuksessa perheille tuttuja kielellisiä ja kulttuurisia käytäntöjä he tuottavat näille tunnistettavia sosiaalisia rakenteita (ks. esimerkit 10, 12, 14 ja 20). Näin kulttuuritulkkiin pystyvät refleksiivisesti toimimalla sovittamaan yhteen koulun institutionaalisia rakenteita ja vieraskielisten perheiden sosiokulttuurisia käytäntöjä. Kulttuuritulkkiin tekemä kasvotyö myös korjaa osapuolten institutionaaliin rooleihin liittyviä ongelmia: he neuvovat koulun työntekijöitä ja toisaalta ohjaavat ja kannustavat huoltajia toimimaan näille varatussa roolissa, jotta institutionaalisen asetelman edellytykset täyttyvät (vrt. Paananen 2016: 573).

Kouluissa työskentelevät kulttuuritulkkiin toimivat siten kielellisen välittämisen ja sosiaalityön rajapinnalla. Heidän toimijuutensa ei rajaudu pelkkään kielelliseen välittämiseen kuten asioimistulkeilla. Laajan roolin salliman toimijuutensa ansiosta he voivat selittää asioita ja varmistaa, että perheen ja koulun edustajat ovat ymmärtäneet

toistensa lähtökohdat ja tavoitteet. Näin kulttuuritulkit tasoittavat kulttuurisia eroja ja rakentavat luottamusta perheen ja koulun välille. Opettajat ja kuraattorit kertoivat turvautuvansa kulttuuritulkkeihin muun muassa silloin, kun he eivät tieneet, kuinka toimia, jotta välttäisivät tahattoman loukkaamisen. Rooliin kuuluu olennaisena osana laajan toimijuuden mahdollistama kasvotyö, joka turvaa vuorovaikutuksen onnistumisen.

Eri kulttuureissa käsitykset kohteliaisuudesta ja vuorovaikutuksen konventioista vaihtelevat, joten kielenkäyttäjät saattavat tietämättään loukata toista ihmistä (Knapp & Knapp-Potthoff 1978: 187; Gumperz & Cook-Gumperz 1982: 18; Pavlenko 2005: 64–68). Kulttuurienvälinen kasvotyö osana kulttuuritulkkien työtä on selkeästi affektiivista työtä (ks. Heino & Kärmeniemi 2013; ks. Toivonen ym. 2022: 141). Kaikkeen translatoriseen toimintaan liittyy affektien hallintaa ja sovittamista: asioimistulkkitkin päätyvät usein suojelemaan omia kasvojaan tai muiden kasvoja (Wadensjö 1998: 177; Pöllabauer 2007), ja he joutuvat työssään kohtaamaan ja käsittelemään niin tulkattavien osapuolten tunteita ja asenteita kuin omiansakin (Pointurier 2016: 73). Neutraaliuden ihanteen vuoksi kasvotyö kuitenkin nähdään asioimistulkkauksessa ongelmallisena, koska asioimistulkin rooli on rajatumpi kuin kulttuuritulkin rooli. Roolinsa ahtauden takia asioimistulkit ei siksi voi hyödyntää kulttuurienvälistä, affektiivista ja etnistä pääomaansa sekä kulttuurista empatiaansa yhtä laajasti kuin kulttuuritulkki tunnistaakseen aiheita ja tilanteita, jotka voivat olla vuorovaikutustilanteissa ongelmallisia (vrt. Koskinen 2020: 41, 59, 97, 108–110).

Kulttuuritulkeille näiden eri pääomien ja kulttuurisen empatian täysimittainen käyttö on sallittua. Toisin sanoen vaikka suurin osa niin asioimis- kuin kulttuuritulkeistakin on etniseltä taustaltaan muun kuin suomenkielisen kulttuurin edustajia, vain kulttuuritulkeille sallitaan kielitaustan yhdistyminen kulttuuriseen ja etniseen taustaan ikonisoivassa prosessissa, jossa heistä instituution kannalta tulee oman etnisen ryhmänsä autenttisia ja luotettavia edustajia. Asioimistulkin kohdalla tärkein vaatimus on kielitaito, ja hän voi olla myös suomalaistaustainen, mutta kulttuuritulkillä on oltava myös etnisyyteen ja maahanmuuttajataustaan liittyvä kokemus erilaisuudesta, jotta hän olisi uskottava ja voisi toimia roolissaan.

Roolin ja siihen kuuluvien toimijuuden ja kasvotyön taustalla vaikuttavissa kieli-ideologioissa korostuu yksinkertaistava eronteko kielen ja kulttuurin välillä: kielellinen välittäminen on propositionaalisten sisältöjen, erityisesti sanojen kääntämistä, kun taas kulttuurisessa välittämisessä voidaan avata myös intentioita ja kontekstia. Tämä hyvin jäykkä, lähes kaikissa haastatteluissa esiin tullut kääntämiskäsitys on läsnä myös asioimistulkin ammattisäännöstössä, jossa ei oteta huomioon mahdollisuutta, että tulkin läsnäolo ei välttämättä takaa ymmärtämistä. Siten asioimistulkin ammattisäännöstö näyttää kieli-ideologisena instrumenttina, joka ohjaa viestintää yksinkertaistavan, referentiaalisen kieli-ideologian pohjalta: kieli koostuu lähinnä sanoista, propositionaalisesta sisällöstä (Silverstein 1979: 208). Kieli-ideologioista johtuvat erot asioimis- ja kulttuuritulkkausten välillä näkyvät suoraan vuorovaikutuksen dynamiikassa ja tulkin

toimijuudessa: asioimistulkit ovat "välineitä", joiden käyttötavasta päättävät opettajat ja kuraattorit, kun taas kulttuuritulkki on tasavertainen toimija, jolla on oma tahto, joka hallinnoi koko viestintätapahtumaa ja on siinä läsnä koko persoonallaan. Jos hän myös tulkkaa kieltä, hän paitsi välittää propositionaaliset sisällöt myös varmistaa, että tarkoituksiperät tulevat ymmärretyksi ja että viestin vaikutus kuuntelijaan on puhujan toivoma.

Kielenkäyttö ei tällaisen ideologisen kehyksen mukaan olekaan osa kieltä (ks. Tiillä 2017: 66) vaan kieltä ympäröivää viestintää, jota erityisesti kuraattorit ja opettajat erittelevät kulttuurin käsitteen avulla. Siten yksinkertaistava kieli-ideologia synnyttää rekursiivisesti käsityksiä, joissa kulttuuriin liitetään viestinnällisiä ja kielenkäyttöön liittyviä sisältöjä. Samalla syntyy rekursiivisesti tarve kulttuuritulkkaukselle mutta toisaalta pyyhkiytyy pois se, että kulttuuritulkkauksin on kielellistä työtä. Ristiriitaisella tavalla kulttuurista annetut esimerkit kertoivatkin paljon kielestä, kuten tiettyjen sanojen konnotaatiosta ja sopivista käännösvastaineista, ja kulttuurienvälisen työn pääomana oli myös yhteinen tunnekieli, jonka käyttö mahdollisti myös negatiivisten viestien välittämisen.

Itse kulttuurin käsite näyttäytyi haastatteluissa melko häilyvänä. Usein kulttuuri määrittyi esimerkkien avulla etnisesti määrittyneelle ryhmälle ja sen jäsenille kuuluvana entiteettinä, jolloin huomio kiinnittyy lähinnä kahden tai useamman kulttuurin väliin eroihin. Koulun viestintää ei sen sijaan useinkaan sanallistettu kulttuuriksi vaan periaatteiksi ja käytännöiksi, vaikka ne etnisesti määrittyvän kulttuurin tavoin ohjasivat yksilöiden toimintaa. Tämä kertoo siitä, että kulttuuri, omakielinen ohjaus ja muut kulttuuritulkkaukseen liittyvät käsitteet ja ilmiöt ilmentävät eufemistisesti etnistä erilaisuutta institutionaalisen viestinnän tilanteissa, joissa etnisesti määrittyvät kulttuurierot tihentyvät ja tulevat näkyviksi. Samalla pyyhkiytyvät pois näkyvistä rajoitteet, joita tuottavat institutionaalisisessa viestinnässä vaikuttavat ja sen viestintäkulttuuria määrittävät kieli-ideologiat.

Tutkimuksemme kertoo viime kädessä melkein yhtä paljon asioimis- kuin kulttuuritulkkauksen luonteesta. Analyysimme osoittaa muun muassa sen, ettei affekteja voi häivyttää tulkkauksilanteesta, sillä ne ovat osa kaikkea kielenkäyttöä (Pavlenko 2005: 115–116) – se, että asioimistulkki ei saa hallita niitä, ei tarkoita, että ne poistuisivat eivätkä aiheuttaisi ongelmia (ks. myös Kara & Nordberg 2023). Kieli-ideologioiden osalta analyysistämme herää kysymys, onko asioimistulkin rooli liian jäykkä ja kuinka paljon väärinkäsityksiä aiheutuu siitä, että asioimistulkkauksilanteessa ei varmisteta, onko asiakas ymmärtänyt viestit. Tämä johtaa vielä vakavampaan kysymykseen: jääkö asioimistulkkauksessa saavuttamatta tavoite viestinnän toimivuudesta ja kielellisestä yhdenvertaisuudesta?

Toki on otettava huomioon, että asioimistulkeilla on erilaisia strategioita, ja monet varmistavat sen, että viestit tulevat ymmärretyksi, vaikka tämä merkitsee jäykän roolikäsityksen joustavaa soveltamista. Joissakin tilanteissa yksinkertaistava kieli-ideologia ja siihen liittyvä jäykkä rooli saattavat kuitenkin johtaa siihen, että yhdenvertaisuus jää toteutumatta. Kaikkien tulkkauksialan toimijoiden olisikin hyvä

pohtia näitä seikkoja yhdessä. Olisi tärkeää myös yhdessä pohtia, mitä kielellä tarkoitetaan ja pitäisikö kielenkäyttöä ja viestintää kuitenkin tarkastella osana kieltä varsinaisten kieliammattien ulkopuolella (Tiililä 2017; ks. myös Hammar-Suutari 2009: 174). Tehokkainta pohdinta olisi, jos se olisi osa niin asioimis- ja kulttuuritulkkien kuin heitä käyttävien ammattilaisten koulutusta.

Vieraskielisiä perheitä ei voida käsitellä vain kulttuurinsa tai tietyn kieliryhmän edustajina, vaan tarkastelussa tulee ottaa huomioon myös yksilölliset tekijät sekä poliittiseen ja institutionaaliseen kontekstiin liittyvät sosiaaliset ja valtasuhteet (Edwards ym. 2006). Kulttuuritulkkien haastatteluissa tulee jossain määrin ilmi, että he eivät perusta toimintaansa ainoastaan institutionaaliseen tai kulttuuriseen tietoonsa vaan myös esimerkiksi aiemman työkokemuksen kautta kertyneeseen tietoon siitä, miten perheiden asema maahanmuuttajina ja vieraskielisyys tai pakolaisuuteen liittyvät ilmiöt vaikuttavat lapsiin. Koulun kontekstissa esille tulevat kysymykset eivät siten välttämättä liity etnisyyden ja kielen kautta määrittyviin kulttuurisiin eroihin vaan perheiden tilanteista johtuviin eroihin, jotka näkyvät koulussa ja joita koulun edustajat tulkitsevat usein kulttuurisina ja suhteessa koulun käytäntöihin. Jotta nämä seikat voitaisiin ottaa paremmin huomioon tutkimuksessa, olisi tärkeää haastatella useampia toimijoita, myös vieraskielisiä vanhempia, joita kulttuuritulkit auttavat heidän kommunikoidessaan koulun kanssa. Lisäksi aitojen kulttuuritulkkaustilanteiden mikrotason analyysi voisi tuoda esille uusia ilmiöitä, joihin ei pääse käsiksi haastattelujen avulla. Mikrotason analyysissä institutionaalisia kulttuuritulkkaustilanteita olisi hyödyllistä verrata myös arkielämässä tapahtuvaan ja työpaikalla tehtävään paraprofessionaaliseen kieli- ja kulttuurivälittämiseen – mahdollisesti myös kielensisäiseen kulttuurivälittämiseen – jotta saataisiin tarkempaa tietoa siitä, kuinka institutionaalinen, kieltenvälisessä kontekstissa tehtävä ammattimainen kulttuuritulkkaus eroaa näistä.

Kirjallisuus

- Angermeyer, P. 2015. *Speak English or what? Codeswitching and interpreter use in New York City courts*. New York: Oxford University Press.
- Bielsa, E. 2022. For a translational sociology: illuminating translation in society, theory and research. *European Journal of Social Theory*, 25 (3), 403–421. <https://doi.org/10.1177/13684310211002132>
- Brown, P. & S. Levinson 1987. *Politeness: some universals in language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Edwards, R., C. Alexander & B. Temple 2006. Interpreting trust: abstract and personal trust for people who need interpreters to access services. *Sociological Research Online* 11 (1), 1–13. <https://doi.org/10.5153/sro.1077>
- Gal, S. & J. Irvine 1995. The boundaries of languages and disciplines. How ideologies construct difference. *Social Research*, 62 (4), 967–1001.
- Gal, S. & K. A. Woolard 1995. Constructing languages and publics: authority and representation. *Pragmatics*, 5 (2), 129–138. <https://doi.org/10.1075/prag.5.2.01gal>
- Giddens, A. 1984. *The constitution of society: outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity.
- Giddens, A. 1990. *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity.
- Goffman, E. 1959. *The presentation of self in everyday life*. Garden City: Doubleday.
- Goffman, E. 2013 [1955]. Kasvotyöstä. Teoksessa E. Luhtakallio (toim.) *Vuorovaikutuksen sosiologia*. K. Koskinen (suom.). Tampere: Vastapaino, 23–64.
- Gumperz, J. & J. Cook-Gumperz 1982. Introduction. Teoksessa J. Gumperz (toim.) *Language and social identity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1–21.
- Hale, S. 2004. *The discourse of court interpreting: discourse practices of the law, the witness and the interpreter*. Amsterdam: John Benjamins.
- Hall, S. 2013. Introduction. Teoksessa S. Hall, J. Evans & S. Nixon (toim.) *Representation*. 2. painos. Lontoo: Sage, xvii–xxvi.
- Hammar-Suutari, S. 2009. *Asiakkaana erilaisuus. Kulttuurien välisen viranomaistoiminnan etnografia*. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 147. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Haviland, J. B. 2003. Ideologies of language: some reflections on language and the US law. *American Anthropologist*, 105 (4), 764–774. <https://doi.org/10.1525/aa.2003.105.4.764>
- Heino, E. 2013. *Kulttuuritulkkitoiminta venäläistaustaisten perheiden voimaantumisen tukena*. Pro gradu -tutkielma. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201304301528>
- Heino, E. & N. Kärmeniemi 2013. Cultural interpretation as an empowering method in social work with immigrant families. Teoksessa O. Borodkina, E. Heino, V. Samoylova & M. Törrönen (toim.) *Empowering social work: research and practice*. University of Helsinki: Palmenia Centre for Continuing Education, 88–116.
- Heino, E., N. Kärmeniemi & M. Veistilä 2014. *Kulttuuritulkki: toimintamallin kuvaus*. Helsingin yliopisto: Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia.
- Helasvuo, M.-L. 1992. Kuka kommentaa ja ketä? Pala generatiivisen syntaksin terminologiaa haarukassa. Teoksessa L. Harvilahti, J. Kalliokoski, U. Nikanne & T. Onikki (toim.) *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 314–327.
- Hussein, M. & S. Voipio-Huovinen 2019. Edetään Espoossa: omankielistä samanaikaisopetusta ja tukea oppilaille koulupolun eri vaiheissa. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 10 (7). <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-joulukuu-2019/edetaan-espoossa-omankielista-samanaikaisopetusta-ja-tukea-oppilaille-koulupolun-eri-vaiheissa>

- Kara, H. & C. Nordberg 2023. Configuring public service interpreting in Finland as a sentient professional practice and affirmative social service work: emotion in the work of public service interpreters. *Nordic Social Work Research*, 13 (4), 563–576. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2023.2240825>
- Katan, D. & M. Taibi 2021. *Translating cultures. An introduction for translators, interpreters and mediators*. London: Routledge.
- Knapp-Potthoff, A. & K. Knapp 1987. The man (or woman) in the middle: discursal aspects of non-professional interpreting. Teoksessa K. Knapp, W. Enninger & A. Knapp-Potthoff (toim.) *Analyzing intercultural communication*. Berlin: Mouton de Gruyter, 181–211.
- Koskinen, K. 2018. Ruumiillinen ja affektiivinen pääoma asioimistulkin tunnetyössä. Teoksessa K. Koskinen, J. Vuori & A.-K. Leminen (toim.) *Asioimistulkkaus. Monikielisen yhteiskunnan arkea*. Tampere: Vastapaino, 157–184.
- Koskinen, K. 2020. *Translation and affect. Essays on sticky affects and translational affective labour*. Amsterdam: John Benjamins.
- Koskinen, K. & T. Kinnunen 2010. Introduction. Teoksessa T. Kinnunen & K. Koskinen (toim.) *Translators' agency*. Tampere: Tampere University Press, 4–10. <http://tampub.uta.fi/handle/10024/65639>
- Kroeger, F. 2017. Facework: creating trust in systems, institutions and organisations. *Cambridge Journal of Economics*, 41, 487–514. <https://doi.org/10.1093/cje/bew038>
- Kujamäki, P. 2020. "Tulkkia tarvittiin aina ja joka paikassa" – jatkosota kielten, viestinnän ja välittämisen tilana. Teoksessa L. Kolehmainen & H. Riionheimo & M. Uusitupa (toim.) *Ääniä idästä. Näkökulmia Itä-Suomen monikielisyteen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 191–226.
- Leconte, F. 2020. Interprétation-médiation : quelques réflexions à partir du point de vue des acteurs. Teoksessa M. De Goia & M. Marcon (toim.) *L'essentiel de la médiation*. Bryssel: Peter Lang, 233–258.
- Maryns, K. 2006. *The Asylum speaker. Language in the Belgian asylum procedure*. Manchester: St. Jerome.
- Mason, I. 1999. Introduction. *The Translator*, 5 (2), 147–160. <https://doi.org/10.1080/13556509.1999.10799038>
- Merlini, R. 2009. Seeking asylum and seeking identity in a mediated encounter: the projection of selves through discursive practices. *Interpreting*, 11 (1), 57–92.
- Mäntynen, A., M. Halonen, S. Pietikäinen & A. Solin 2012. Kieli-ideologioiden teoriaa ja käytäntöä. *Virittäjä*, 116 (3), 325–348. <https://journal.fi/virittaja/article/view/6815>
- Määttä, S. 2015. Interpreting the discourse of reporting: The case of police and asylum interviews in Finland. *Translation & Interpreting* 7 (3), 21–35. <https://www.trans-int.org/index.php/transint/article/view/414>
- Määttä, S., T. Kinnunen & V. Rautavuoma 2014. Asioimistulkkauksen toimijuudet. *MikaEL. Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* 8, 89–103. <https://journal.fi/mikael/article/view/129506/78310>
- Paananen, J. 2016. Kuinka lääkärit korjaavat kysymyksiään? Kysymysten uudelleenmuotoilu monikulttuurisilla lääkärin vastaanotoilla. *Virittäjä*, 120 (4), 552–579. <https://journal.fi/virittaja/article/view/52766>
- Pavlenko, A. 2005. *Emotions and multilingualism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pointurier, S. 2016. *Théories et pratiques de l'interprétation de service public*. Paris: Presses Sorbonne Nouvelle.
- Pokorn, N. & T. Mikolič Južnič 2020. Community interpreters versus intercultural mediators. Is it really all about ethics? *Translation and Interpreting Studies*, 15, 80–107. <https://doi.org/10.1075/tis.20027.koc>

- Pöchhacker, F. 2008. Interpreting as mediation. Teoksessa A. Martin & C. Valero Garcés (toim.) *Crossing borders in community interpreting: definitions and dilemmas*. Amsterdam: John Benjamins, 9–26.
- Pöllabauer, S. 2007. Interpreting in asylum hearings. Issues of saving face. Teoksessa C. Wadensjö, B. Englund Dimitrova & A.-L. Nilsson (toim.) *The Critical link 4: professionalisation of interpreting in the community: selected papers from the 4th international conference on interpreting in legal, health and social service settings, Stockholm, Sweden, 20–23 May 2004*. Amsterdam: John Benjamins, 39–52.
- Silverstein, M. 1979. Language structure and linguistic ideology. Teoksessa P. R. Clyne, W. F. Hanks & C. L. Hofbauer (toim.) *The elements: a parasession on linguistic units and levels*. Chicago: Chicago Linguistic Society, 193–247.
- SKTL = Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto 2021. *Asioimistulkin ammattisäännöstö 2021*. <https://www.sktl.fi/@Bin/6370b03824b21e7e46a10b59757a516f/1698832690/application/pdf/2533049/Asioimistulkin%20ammattisa%CC%88a%CC%88nno%CC%88sto%CC%88%202021.pdf> [luettu 1.11.2023].
- Snellman, P. 2023. Ethics in military interpreter training. Teoksessa L. Ruiz Rosendo & M. Todorova (toim.) *Interpreter training in conflict and post-conflict scenarios*. London: Routledge, 17–30.
- Stevanovic, M. 2016. Sosiaaliset rakenteet. Teoksessa M. Stevanovic & C. Lindholm (toim.) *Keskusteluanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*. Tampere: Vastapaino, 200–221.
- Teiss, K. 2013. Maahanmuuttajaneuvonta tulkkia Tamperetta. Teoksessa K. Koskinen (toim.) *Tulkattu Tampere*. Tampere: Tampere University Press, 184–207.
- Tiililä, U. 2017. Sosiaali- ja terveyspolitiikkaa kielen ja kielikäsitteiden varassa. Teoksessa S. Latomaa, E. Luukka & N. Lilja (toim.) *Kielitietoisuus eriarvoistuvassa yhteiskunnassa*. AFinLAn vuosikirja 2017. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 54–71.
- Toivonen, M. & L. Udo 2021. *Omakielisen ohjauksen merkitykset ja mahdollisuudet – omakielisten ohjaajien näkökulma*. Opinnäytetyö. Diakonia-ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2021112221043>
- Toivonen, M., L. Udo & S. Hyväri 2022. Kulttuurikompetenssi omakielisessä ohjauksessa – omakielisten ohjaajien kokemukset. Teoksessa J. Helminen, S. Kajander-Unkuri & O. Vesterinen (toim.) *Ohjaus- ja valmennusosaamista kehittämässä*. Diakonia-ammattikorkeakoulun vuosikirja 2021. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 139–150. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-493-395-7>
- TSL = Työväensivistysliitto 2017. *Kulttuuritulkkiopas*. <https://www.tsl.fi/media/koulutus/materiaalit/kulttuuritulkki-selko.pdf> [luettu 6.4.2023].
- Vainikka, M. 2021. Kulttuurin representaatiot asioimistulkkauksen tutkimuskirjallisuudessa. *Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu 14*, 97–111. <https://journal.fi/mikael/article/view/129278/78192>
- Viljanmaa, A. 2020. *Professionelle Zuhörkompetenz und Zuhörfilter beim Dialogdolmetschen*. Berlin: Frank & Timme.
- Vranjes, J. & G. Bröne 2021. Interpreters as laminated speakers: gaze and gesture as interpersonal deixis in consecutive dialogue interpreting. *Journal of Pragmatics*, 181, 83–99. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2021.05.008>
- Vuori, J. 2018. Joskus näkyä, joskus ei: tulkit kotouttamistyön asiantuntijateksteissä. Teoksessa K. Koskinen, J. Vuori & A.-K. Leminen (toim.) *Asioimistulkkaus. Monikielisen yhteiskunnan arkea*. Tampere: Vastapaino, 297–334.

- Vuori, J., S. Hokkanen, M. Choroszewicz & A.-K. Leminen 2022. Etninen moninaisuus ja eriarvoisuus asiointitulkki-ammattissa ja työoloissa. *Työelämän tutkimus*, 22, 185–210. <https://doi.org/10.37455/tt.103367>
- Wadensjö, C. 1998. *Interpreting as interaction*. London: Longman.
- Wolf, M. 2007. Introduction: the emergence of a sociology of translation. Teoksessa M. Wolf & A. Fukari (toim.) *Constructing a sociology of translation*. Amsterdam: John Benjamins, 1–36.